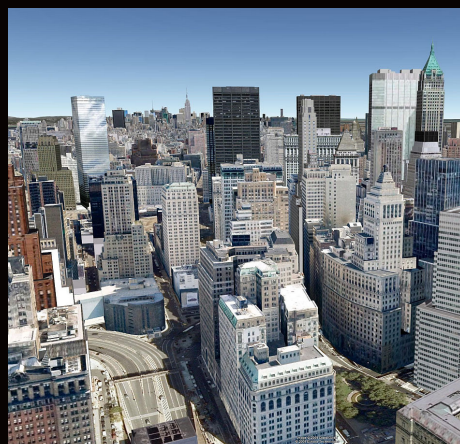

HET GEHEIM VAN DE VROUW

kapitaalmarkt is mondiaal

steden worden kleiner

steden worden groter

kapitaalmarkt is nationaal

Het **opleidingsniveau** van werknemers en de vrijheid voor **kapitaal** maakt Nederland aantrekkelijk voor ondernemingen. Maar een liefdeselixer kent meer geheime ingrediënten. Vier scenario's voor het vestigingsklimaat in 2040.

door COEN TEULINGS

Onlangs publiceerde Yale-professor William Nordhaus een hoogtekaart van Europa. Het werelddeel was afgebeeld als oneindig laagland, onderbroken door een paar heuvels met twee toppen. Die toppen waren niet de Alpen, maar Parijs en Londen. Wat Nordhaus afbeeldde, is dan ook niet de fysieke maar de economische hoogte. Het peloton achter de kopgroep wordt aangevoerd door Milaan, Berlijn, München en het Ruhrgebied. Maar wel op eerbiedwaardige afstand, op ongeveer de helft van het niveau van beide toppers. Verder doen steden als Amsterdam, Kopenhagen, Barcelona, Madrid en Brussel aardig mee. Dit proces heeft een 'contramal'. De periferie loopt leeg: het platteland in Oost-Duitsland, Oost-Friesland, Groningen, het Franse Centraal Massief, de bergdorpjes in de Apenijnen, het Spaanse platteland. Europa zit midden in een tendens van toeneemende agglomeratie.

Dit had ook anders kunnen lopen. Waarom kiest iemand voor de stad, waar de ruimte schaars is en huizen duur zijn? Omdat de nabijheid van anderen ons meerwaarde biedt, zowel bij het creëren als bij het recreëren. Dertig jaar geleden voorspelden velen het einde van de stad, omdat de kosten van communicatie en transport snel daalden. Fysieke nabijheid zou irrelevant worden en dus dreigde voor steden de ondergang. Amsterdam en Rotterdam zijn tussen 1960 en 1988 beide ook ruim 20% van hun bevolking kwijtgeraakt. Tal van andere steden overkwam hetzelfde. Echter, de trend is gekeerd. De populariteit van de stad is geëxplodeerd. Sinds de jaren tachtig zijn de huizenprijzen in Amsterdam verdubbeld ten opzichte van het Groningse platteland.

Toch is het succes niet universeel. Detroit faalde spectaculair. In ons eigen land trof Rotterdam een vergelijkbaar lot. Waarom is de ene stad wel geslaagd en de andere niet? Ed Glaeser, hoogleraar aan Harvard University, heeft dat

voor Amerikaanse steden onderzocht. Waar Detroit faalde, slaagde Boston. Ook Boston werd in de jaren zeventig zwaar getroffen. De stad is er echter in geslaagd zichzelf opnieuw uit te vinden. Waarom? Het antwoord is: Harvard en MIT. Deze en andere universiteiten bieden Boston een permanente stroom van nieuw talent en nieuwe ideeën. Dat nieuwe talent komt uit de hele wereld.

Glaeser laat zien dat wat voor Boston geldt ook opgaat voor andere Amerikaanse steden: een goede universiteit en een hoogopgeleide bevolking zijn de sleutel tot succes. Ook voor Nederland is opleidingsniveau een perfecte voor-speller. Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Nijmegen, vier succesvolle steden, hebben alle vier meer dan 45% hoger opgeleiden onder hun beroepsbevolking. Omgekeerd: Dordrecht, Heerlen, Apeldoorn, en Geleen hebben minder dan 32% hoger opgeleiden. Rotterdam zit daar met 35% hoger opgeleiden maar net boven. Juist de hoger opgeleiden profiteren van elkaars nabijheid, van de uitwisseling van ideeën. Overigens, ook het niet-stedelijk gebied heeft minder dan 32% hoger opgeleiden. Kenniseconomie? Dat is de stad. Deze ruimtelijke segregatie naar opleidingsniveau is de sleutel voor succes. Ook Nederland moet het niet alleen hebben van eigen kweek. Veel toptalent komt uit het buitenland. De master- en PhD-programma's van universiteiten zijn een dankbaar wervingskanaal.

Het stedelijk succes lijkt nu een natuurwet. De wind zou echter zomaar

weer eens uit een andere hoek kunnen gaan waaien. Vandaar dat ik in dit artikel in scenario's denk. Scenario's zijn geen voorspellingen in de klassieke zin van het woord. Het zijn denkoefeningen, die ons in staat stellen om na te gaan wat onder welke omstandigheden de sleutelvariabelen zijn. Ik geef in dit artikel een dergelijke scenarioanalyse op postzegelformaat. Ik onderzoek hoe de wereld verandert langs de ruimtelijke as: meer of minder verstedelijking, ofwel agglomeratie.

Agglomeratie is echter niet mijn enige as. Het succes van de stad vereist een identiteit. Het verblijf in die overvolle stad moet een reden hebben. 'Deze stad is een veel te mooie vrouw', zong de Amsterdamse band De Dijk. Er moet iets te halen zijn wat elders niet te koop is. In Stad en Land heeft het CPB met Atlas voor Gemeenten de totale meerwaarde van stedelijke schoonheid berekend op 340 miljard euro. Dit vermogen is ontstaan door decennia- en zelfs eeuwenlange investeringen om die steden de serenade van De Dijk waardig te maken. Risicovolle investeringen, dat is het terrein van de kapitaalmarkt, waar risico's worden gespreid, liefst over de hele wereld. Dat is mijn tweede as: wel of niet een mondiale kapitaalmarkt.

Zoals gezegd, stedelijke schoonheid is een risicovolle investering. Detroit heeft dat gemerkt, na de terugval van de Amerikaanse auto-industrie. In eigen land viel dat lot ten deel aan Enschede en Tilburg na de ondergang van de textiel, en aan Heerlen en Geleen na

DE GROEI VAN STEDEN
VRAAGT OM MEER
BEVOEGDHEDEN VOOR
HET STEDELIJK BESTUUR

Conclusie: elke uitkomst is nog mogelijk

SCENARIO 1

MONDIAAL LAAGLAND

Het world wide web bleek uiteindelijk toch te leiden tot het einde van de stad in 2040. Waarom zou iedereen hutjemutje bij elkaar gaan zitten in de stad, als je ook via internet met je collega's contact kunt houden? Bovendien: Euromerika is niet langer het centrum van de wereld. De kenniseconomie is met enkele reis naar Azië vertrokken, waar Sjanghai het nieuwe centrum van de architectuur is geworden.

Internetbankieren is ook voor bedrijfsfinanciering de standaard geworden. Woninghypotheken worden op internet gesloten via sites als Amazon.com. Spaarhypotheken bestaan niet meer. Het nieuwe Europese belastingregime maakt dat allemaal een stuk eenvoudiger. Eurotrust, de toezichthouder, draagt zorg voor de transparantie.

SCENARIO 3

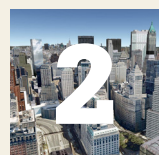
NATIONALE SPEELTUIN

De revival van de kleine steden kwam onverwacht na 2020. De huizenprijzen in Amsterdam zijn weer in normale proporties. De hype rond de goeroe van de creatieve klasse, Richard Florida, is snel over. Akzo heeft zijn hoofdkantoor onlangs terug naar Arnhem verhuisd. De functie van dat hoofdkantoor is wel sterk afgenomen. Veel buitenlandse activiteiten zijn immers afgestoten. Nederland is daardoor minder welvarend geworden, maar de inkomensverschillen zijn afgenomen.

Het Nederlandse bankwezen is sterk monopolistisch. Sinds de dreiging van buitenlandse concurrentie is weggevallen, zijn de rentetarieven opgelopen. Dat moet ook wel, want de pensioenfondsen die de banken financieren, hebben de rente-inkomsten dringend nodig voor de betalingen aan de pensioengerechtigden.

SCENARIO 2

MONDIAAL STEDELIJK

In 2040 zijn stedelijke agglomeraties het centrum van de wereld. Andere gebieden ontvolken, soms erg snel. Door culturele barrières binnen Europa hebben de meeste landen minstens één zo'n stad. Toptalent trekt zich van die barrières echter weinig aan. Slimme mensen zijn voor een stad van levensbelang. Huren is voor de nieuwe elite aantrekkelijker dan kopen.

De internationale haute finance schuift het kapitaal tussen steden. De Nederlandse Staat heeft daarover niets te zeggen. Gelukkig is er sinds het debacle van de eurocrisis een Europees bankfonds dat de middelen heeft om een crisis op te lossen. Zo heeft de ondergang van een Duitse spaarbank in 2020 weinig problemen veroorzaakt. Beleggingsrisico's zijn daardoor goed gespreid, ook die op huurwoningen.

SCENARIO 4

NATIONALE PIEKEN

Het Nederlandse topstedenbeleid is sinds 2015 een succes geweest; 25 jaar later blijkt dat wij de internationale wedloop kunnen volhouden door voluit op enkele stedelijke speerpunten te focussen. Om het internationale toptalent voor deze steden aan te trekken, werden speciale regelingen gemaakt, zowel fiscaal als qua woonzorg. Deze regelingen leiden regelmatig tot politieke spanningen.

De financiële risico's van topregiobeleid voor de vaderlandse staatskas zijn enorm. Het faillissement van het bedrijf InfoBioTics was voor pensioenfondsen, voor de gemeente Leiden en voor het Rijk een enorme aderlating. De lokale financiële elite moet voortdurend scherp gehouden worden. Ook de deskundigheid van het ministerie van Economische Zaken loopt tegen grenzen op.

de mijnenluiting. Amsterdam heeft lang kunnen teren op zijn positie als hoofdstad van Nederland. Nu Amsterdam meedoet in een mondiale wedren tussen steden, zijn de risico's veel groter. Spreiding maakt dergelijke risico's draaglijk.

Onroerend goed kan een belangrijke bijdrage leveren aan die risicospreiding. Een werknemer van het Amerikaanse Boeing in de staat Washington wordt dubbel getroffen door een crisis in de luchtvaart: hij verliest zijn baan en de waarde van zijn huis krijgt een forse klap. Wat ligt er dan meer voor de hand om niet te kopen, maar te huren. Het internationale toptalent zal niet werkloos toezien bij economische tegenslag. De huur wordt opgezegd, de koffers gepakt en elders worden de handen weer uit de mouwen gestoken. Een goed functionerende huurmarkt levert dus een belangrijke bijdrage aan het succes van een stad. Bewoners zijn daarbij niet langer de kapitaalverschaffer. Die rol wordt overgenomen door beleggers in vastgoed. Die leggen niet al hun eieren in één stedelijk mandje, maar spreiden hun risico's.

De afgelopen 20 jaar wordt gekenmerkt door een liberalisering van het internationale kapitaalverkeer. Echter, de Grote Recessie van 2008 en de daarop volgende eurocrisis hebben ons geleerd dat een mondiale kapitaalmarkt risico's niet alleen draagbaar maakt, maar dat daar ook andere risico's voor terugkomen. Buitenlandse beleggingen hoeven niet per se te renderen, buitenlandse financiers kunnen er plotseling de brui aan geven. De eurocrisis heeft geleid tot een fragmentatie van de Europese kapitaalmarkt. Bankiers die tot voor kort zelfs Europa te min vonden, keren met gebogen hoofd terug naar de moederschoot nu overheidsgaranties een noodzakelijk kwaad blijken. Of die fragmentatie blijvend of tijdelijk zal zijn valt nu nog niet te zeggen, maar het is wel iets om serieus rekening mee te houden. Vandaar mijn tweede as in deze scenarioanalyse: wel of geen geliberaliseerde internationale kapitaalmarkt.

Aldus ontstaan vier kwadranten. Het eerste kwadrant rechtsboven schetst een wereldwijd netwerk van stedelijke agglomeraties in een wereld van grenze-

IN DE MONDIALE RACE TUSSEN STEDEN LOOPT AMSTERDAM STEEDS MEER FINANCIËEL RISICO

loze kapitaalmarkten. De internationale haute finance beslist waar geïnvesteerd wordt, het Nederlandse beleid kan slechts een interessant vestigingsklimaat bieden. Goed onderwijs, een geïntegreerde woningmarkt, een geïndividualiseerd pensioensysteem, goed openbaar vervoer, en last but not least een aantrekkelijk belastingklimaat.

Het tweede kwadrant rechtsboven kent ook grote, internationale steden, maar met kapitaalstromen die door landsgrenzen zijn gelimiteerd. Nederland moet meedoen in de internationale race, maar de nationale elite moet of mag nu zelf de gewichtige investeringsbeslissingen nemen. Wel of niet een Betuwelijn? Doorgaan met de uitbreiding van Almere? Gaan we investeren in een glasvezelnet? Dat is niet altijd eenvoudig, want iedere regio wil zijn eigen Zuiderzeelijn, zijn eigen achterbanverbinding. Maar dat is nu net wat niet moet. Kortom: in dit scenario worden moedige politici gevraagd.

Het derde kwadrant linksboven schetst de wereld als een oneindig laagland zonder pieken. Wie de huidige trend ziet, kan het zich nauwelijks voorstellen, maar het is eerder vertoond. De woningprijzen in Amsterdam zakken in dit scenario, zodat de hoofdstad ook voor lagere inkomens weer bewoonbaar wordt. De hoger opgeleiden hebben daar ook niks bijzonders te zoeken, het world wide web 'linked' hen 'in'.

Het vierde kwadrant linksonder rikt naar spruitjes. De hype rond Richard Florida's creatieve klasse komt hierin ten einde. In dit kwadrant houdt zelfs het regionale bankkantoor zijn deuren open, om ouderwets op lokaal niveau zaken te doen. Het wordt misschien wat saai in Nederland en de welvaart lijdt er ook onder. De inkomensverdeling kan echter redelijk vlak zijn. De markt voor Nederlandse bankiers en andere profes-

sionals houdt immers op bij de grenzen. Zoals gezegd, scenario's hebben geen voorspelpretenties. Het zijn hulpmiddelen om over de toekomst na te denken. Welk scenario werkelijkheid wordt, is dus irrelevant. Ik heb eerlijk gezegd ook geen idee!

Ik wil één consequentie van de rechterzijde van het assenstelsel nader belichten, namelijk de mogelijke voortgaande agglomeratie van economische activiteit. Dit vraagt om een andere bestuurlijke organisatie dan de traditionele driedeling Rijk-provincie-gemeente (het huis van Thorbecke). Als het proces van voortgaande stedelijke agglomeratie echt zo snel blijft gaan als nu, dan vergt dat veel meer regionale differentiatie van beleid dan wij nu kennen. De voordelen van een rijk cultureel aanbod komen grotendeels toe aan de stedelijke elite. Dus kun je de stad daar ook maar beter zelf voor laten betalen. Spoorlijnen naar een ontvolkt noorden zijn geldverspilling, spoorverdubbeling in de Randstad loont des te meer. Tegelijk moet de stad zijn schoonheid en identiteit bewaren. Dat vraagt om meer beslissingsbevoegdheid op het schaalniveau van grootstedelijke agglomeraties. En bij meer stedelijke beslissingsmacht hoort een groter stedelijk belastinggebied. Zoals hoogleraar Friso de Zeeuw zei: 'Bestuurlijke vernieuwing is bezigheidstherapie voor gevorderden.' Gelijk heeft hij, en toch moeten we ermee door. ■

De auteur dankt CPB-medewerkers Michiel Bijlsma, Wouter Vermeulen en Bas ter Weel voor commentaar op dit artikel.

Coen Teulings is
directeur van
het Centraal
Planbureau (CPB)

